

VRIJUIT

*'And even if your hands are tied
No one can shut your mind'*

Russische zangeres Manizha – 'Candlelight' (2024)

Niemand zag het aankomen

24 februari 2022. Gebons op mijn deur. Ik schrik wakker, zit meteen rechtop – is het de politie? Mijn hart bonkt in mijn keel. Ik hoor Irina en Faik op de gang met elkaar praten. Een snelle blik op mijn telefoon: halfnegen 's ochtends, honderden gemiste oproepen, pushmeldingen en appjes. Fuck. Hoe ben ik hierdoorheen geslapen?!

‘Iris, wakker worden!’ schreeuwt Irina nu, terwijl ze op de deur blijft bonzen.

Ik spring uit bed en doe in mijn pyjama en met een warrige knot op mijn hoofd de deur open.

Ze stormen allebei naar binnen. ‘Goddank leef je nog. We dachten dat er iets gebeurd was. Waarom neem je niet op? De NOS wordt gek, ze wilden al bijna alle ziekenhuizen gaan afbellen,’ ratelt Irina, terwijl ze een blazer uit mijn kast trekt. Faik is achter haar langs naar binnen gerend en zet zijn camera en lampen op mijn balkon neer.

Irina kijkt me aan met een blik vol verdriet, spanning en adrenaline. ‘Borstel je haar en doe wat mascara op, je moet over tien minuten live. Het is oorlog.’

*

‘Hier lieverds, voor jullie.’ De barman zet twee shotglasjes tequila voor ons neer. ‘Het ziet eruit alsof jullie dat wel kunnen gebruiken.’

Samen met vriendin en collega-correspondent E. zit ik aan de bar van ons lievelingstentje Velodora, een Mexicaans restaurant in het centrum van Moskou. Het zit verstopt op een binnenplaatsje, achter een ijzeren toegangspoort. Drie hoeken om, langs parkeerplekken en bankjes, en dan is de luifel te zien. Via een trap met een rode fluwelen loper kom je in een soort ondergrondse bunker met neonlampen, rokerige mezcal-cocktails en de allerlekkerste taco's die ik ooit heb gegeten, gemaakt door de uit Oaxaca ingevlogen chef.

Vlak hiervoor heb ik de reportage van vandaag afgemaakt en opgestuurd naar het journaal. Ik ben eigenlijk te moe, maar ik wilde hier vanavond per se naartoe. Niet alleen om het werk heel even los te laten, maar ook om alvast een reservering te maken voor mijn verjaardag in maart. Mijn familie en mijn vriend L. zijn op dit moment bezig met een aanvraag voor een visum, wat eindelijk weer mogelijk is sinds covid. Na anderhalf jaar kunnen ze me voor het eerst komen opzoeken in Moskou. Het voelt nu vaak alsof ik in een film leef. Niemand die dicht bij me staat kent het abstracte decor waarin mijn leven zich afspeelt. Ik kan ze wel vertellen wat ik meemaak en hoe mijn leven er ongeveer uitziet, maar uiteindelijk hebben ze geen idee. Ik kijk er zo naar uit dat mijn leven hier nu eindelijk 'echt' zal worden voor ze. Mijn verjaardag heb ik de afgelopen twee keer doorgebracht zonder alle mensen van wie ik houd. Dit jaar wil ik daarom extra groot uitpakken. Wie weet, misschien wordt mijn leven zo wat tastbaarder, ook voor mezelf.

Aan de bar vertel ik E. over mijn plan en ik doe alvast een aanbetaling voor het feestje. Samen fantaseren we over hoe leuk die avond gaat worden, met vijftien personen in het knusse achtergedeelte van de zaak. 'Ongelofelijk, dat ik eindelijk jouw familie en vriend ga ontmoeten!' zegt ze opgetogen. Ik word helemaal warm vanbinnen als ik me dat moment inbeeld.

Terwijl we de *pork belly*-taco's met *pico de gallo* eten en op de achtergrond elektronische beats zacht door de ruimte klinken, praten we over van alles en natuurlijk hebben we het ook over ons werk. We hebben allebei reportages gemaakt over hoe de Russen vandaag – 23 februari, de Dag van de Verdedigers van het Vaderland – beleven. We vroegen de Moskovieten op deze herdenkingsdag hoe zij naar de oplopende spanningen kijken: verwachten zij oorlog?

Ik voel een knoop in mijn maag. 'E.? Ben jij weleens bang dat er oorlog uitbreekt?' vraag ik zacht. We kijken elkaar onzeker aan.

'Dat is onvoorstelbaar. Maar dat zien we dan wel weer,' antwoordt ze. 'Het kan niet zo zijn dat ze de grenzen wéér sluiten.'

Ondertussen staren de shotglaasjes ons aan. De barman heeft gelijk, we kunnen wel een shotje gebruiken, maar we durven het allebei niet op te drinken. Elk moment kan er nieuws zijn, en dan moeten we alles uit onze handen laten vallen en aan het werk. We eten vandaag daarom rond een uur of zeven, zodat er nog voldoende tijd is om naar de studio te gaan als ik nog live moet in het *Achtuurjournaal* (22.00 uur Moskouse tijd). Alcohol is wel het laatste wat ik daarbij kan gebruiken. En dus houden we het bij water en bestellen we nog meer lekkere gerechten. Ik vertel E. over de interviews die we in het centrum van de stad hebben opgenomen.

We waren in de Nikolskaja oelitsa, een zijstraat van het Rode Plein. Het is een brede, lichte straat met panden die een Parijse sfeer uitstralen. De gebouwen zijn lichtgeel, pastelroze of zacht turquoise. Verspreid in het midden van de straat staan houten bankjes met gekrulde gietijzeren leuning en boven de hele straat – zo'n kilometer lang – hangen duizenden lichtballen aan snoeren. Vooral in de winter geeft dit een sprookjesachtig

gevoel. Er staan altijd wel straatmuzikanten en mimespelers, en er zijn veel gezellige ciderbarretjes, chique restaurants met kaviaar en kreeft uit Kamtsjatka en hippe nachtclubs. Moskovieten genieten ervan door deze straat te slenteren – en ik doe graag met ze mee. Het is een van mijn lievelingsstraten.

‘Hallo! Ik ben een journalist uit Nederland,’ stel ik me altijd even netjes voor, terwijl cameraman Faik scherpstelt en producer Irina omstanders uit het kader probeert te houden.

De meeste mensen willen vandaag niet met ons praten. Het is een beladen dag voor veel Russen die gesneuvelde ‘verdedigers van het vaderland’ kennen en geen zin hebben hun verdriet te delen met een buitenlandse journalist. Diegenen die wel hun verhaal willen doen zijn meestal niet zo bezig met de politiek, maar meer met hun dagelijks leven.

‘Gefeliciteerd met de verdedigers van het vaderland. We leven nu weer met militaire spanningen. De vs waarschuwt bijna elke dag dat Rusland Oekraïne zal binnenvallen. Gaat dat denkt u gebeuren?’ vraag ik aan de voorbijgangers.

‘*Njeeeeet*, ben je gek?’ zegt een oud dametje met gebreide muts en een dikke bontstola die ze om haar nek slaat. ‘Poetin staat juist voor stabiliteit en vrede. Daar hebben onze verdedigers van het vaderland voor gezorgd. Dit is allemaal pure westerse bangmakerij van jullie,’ zegt ze, terwijl ze me bijna in mijn gezicht prikt met haar vinger.

Een jonge man in een dikke pufferjas bekijkt het van een afstandje en wil mij maar wat graag te woord staan: ‘Elke keer als ik het nieuws kijk, ben ik zo boos. Die Amerikanen voeren de hele tijd de spanningen op in Oekraïne!’ roept hij vol adrenaline. ‘We willen gewoon in vrede leven, maar op deze manier heeft Poetin geen keuze!’

Dat hoor ik hier de laatste tijd vaak. Zo ongeveer de helft van de Russen ziet ‘het collectieve Westen’ als de slechterik – een aartsvijand waar Rusland zichzelf en alle Russischtalige

burgers in de wereld tegen moet beschermen.

‘Ik ben trots op Moedertje Rusland en zou zo nog een keer mijn leven wagen om mijn kinderen en kleinkinderen te beschermen,’ vertelt een oude man die al zijn Sovjetmedailles heeft opgespeld en drie bossen bloemen bij zich draagt in een wit plastic tasje. ‘Als mijn president me nodig heeft, geef ik alles.’ Wanneer hij wegloopt, hinkt hij met zijn ene been.

We filmen nog een paar struinende Russen met een koffiebeker in de hand en kinderen die uitgelaten richting het Kremlin rennen. Hun blik omhooggericht naar de koepelvormige kathedraal en de imponerende rode muur van het Kremlin, die zich over de volledige lengte van het Rode Plein uitstrekt.

‘Hoe kan het toch dat iedereen hier doet alsof er helemaal niets aan de hand is, terwijl wij het idee hebben dat alles onder hoogspanning staat?’ Ik weet niet zeker of ik de vraag aan E. of aan mezelf stel.

‘Of leven wij in een andere realiteit, omdat we voortdurend bezig zijn met nieuws?’ vraagt E., terwijl ze voor zich uit staart.

Ik weet het niet, dat zou best kunnen. Toch merk ik ook dat er Russen zijn die wel degelijk doorhebben dat het op de staatstelevisie steeds vaker over oorlog gaat. Dat de talkshows vol oorlogsverheerlijking zitten. Het patriottisme druipt ervan af, sijpelt door en werkt aanstekelijk. Dagelijks klinkt de roep om ‘onze kinderen in de Donbas te beschermen’ op de televisie, en worden Russen gevoed met het verhaal dat ‘nazi’s’ Oekraïne zouden hebben geïnfiltreerd. De meeste Russen kijken ernaar met een vreemde mix van fascinatie en ongeloof. Het lijkt voor sommigen wel een vorm van vermaak.

‘We horen al tien jaar dat er elke dag oorlog kan uitbreken. Wat zou er nu anders zijn?’ zei een man met een zwart aktekoffertje en een grijze sjaal op weg naar z’n werk. ‘Waarom zou

Poetin in godsnaam Oekraïne binnenvallen? Om de Russen te redden in de Donbas? Die Donbas is zo arm. Het is zo'n vervallen en kapotgeschoten gebied, wat schiet-ie daarmee op?’

Ik sprak ook nog een kritische oudere vrouw die met haar stok zwaaide en zei: ‘Laat Poetin al dat geld stoppen in onze pensioenen of in de gezondheidszorg in plaats van in een oorlog!’

Ik denk aan de interviews die ik de afgelopen weken heb gehouden met verschillende Russische analisten. Zij zijn het er allemaal over eens: ‘Poetin gaat geen oorlog beginnen, want Russen staan daar absoluut niet achter. Dat kost hem zijn populariteit en dat kan hij echt niet gebruiken. Daarnaast heeft covid de staatskas flink doen slinken, financieel kan hij dat niet aan.’

Nee, een oorlog komt er niet volgens de experts: ‘Als Amerika zo zeker weet dat Rusland Oekraïne gaat binnenvallen, waarom laten ze ons dan geen bewijs zien?’

De *aguachile* wordt op tafel gezet, in limoen gegaarde schelvis met avocado, komkommer, ingelegde ui en koriander, en even verliezen we onszelf in de luchtigheid van lekker eten en grapjes.

Tot E. weer verzucht: ‘Ik moet toch denken aan 2014. Toen Rusland de Krim annexeerde waren Russen zó uitgesproken tegen de oorlog. Zoveel mensen gingen de straat op om te protesteren. Je zag de hele samenleving opstaan tegen onrecht, tegen oorlog. Nu gebeurt dat niet meer.’

Met steeds minder vrijheid en bijna geen onafhankelijke media kiezen veel Russen ervoor het nieuws vooral buiten te sluiten. Veel jonge Russen die ik ken hebben al lang geleden besloten de televisie niet meer aan te zetten.

‘Vooral *Pervy Kanal* (‘Kanaal Een’) en andere federale zenders. Dan hoor je constant dat er elk moment oorlog kan

uitbreken en word ik direct depressief,’ vertelde Mila, een vriendin, me vorige week. Ze woont bij mij in de buurt en we haalden samen koffie. Haar moeder kijkt ook niet meer, zei ze. ‘Die zegt dat de media ons allemaal in verwarring willen brengen. En dus zetten we de televisie helemaal uit. De lente komt er bijna aan, we willen gewoon door met ons leven.’

Niemand zag het aankomen, zullen we later zeggen. Of was het gemakkelijker om de ogen te sluiten voor het ondenkbare?

Terwijl we aan ons toetje zitten – vanille-ijs met espresso – komen er pushmeldingen binnen op onze telefoons.

‘De leiders van de rebellenregio’s Loehansk en Donetsk hebben Poetin officieel gevraagd om ze te helpen met de strijd tegen “Oekraïense agressie”,’ lees ik hardop voor. E. trekt wit weg. ‘Ook heeft Poetin een “vredesmissie” aangekondigd in de “Oekraïense afvallige regio’s”.’

Een klein rondje scrollen op Telegram levert beelden op van militaire colonnes onderweg naar de Donbas. Geschrokken kijken we elkaar aan. Dit is serieus. Gister nog, op 22 februari, had Poetin de ‘volksrepublieken’ al officieel erkend, vervolgens werden er in noodtempo allerlei wetten doorheen gejaagd die de weg vrijmaakten voor het sturen van militaire troepen. In een tv-speech waarschuwde Poetin de wereld voor een ‘militaire escalatie’. ‘Blufpoker,’ zeiden de experts. Nu, na een officieel verzoek van de zelfbenoemde leiders in de Donbas, heeft Poetin vrij spel om per direct in te grijpen.

‘Shit. Tijd om naar huis te gaan,’ zegt E.

Het voelt alsof mijn keel wordt dichtgeknepen. Ik wil zo graag weer eens rustig uit eten en dan daarna lekker slapen, in plaats van de hele avond tot in de nacht livegesprekken voeren in het journaal – iets dat ik nu al weken vrijwel elke avond doe. Ik wil niet vol adrenaline livegesprekken voeren

in de studio. Maar vrijwel direct gaat m'n telefoon over. NOS, staat op het scherm. Ik neem op, zoals het hoort.

'Iris, kun je zo live in het *Achtuurjournaal*? Komt er nu dan toch echt oorlog?'

Ik vertel kort wat ik weet en dat ik nu meteen naar kantoor ga. We laten het smeltende ijs staan, betalen de rekening en nemen snel afscheid van elkaar.

'Zet 'm op, lieverd,' zeg ik, terwijl ik E. knuffel.

'Jij ook, hou je taai.'

Terwijl ik in de taxi zit, probeer ik een antwoord te formuleren. Wat betekent dit nou precies? Een nieuwe escalatie, ja, maar betekent het oorlog? Of is het toch nog steeds intimidatie? We weten het niet. En precies dat vertel ik even later ook in het journaal, in *Nieuwsuur* en in de late uitzending van *Met het Oog op Morgen*.

Die avond kijken Irina, Faik en ik tussen de uitzendingen door naar de onheilspellende vuurwerkshow die boven de hele stad wordt afgeknald als afsluiter van de Dag van de Verdedigers van het Vaderland. We kijken zwijgend naar het rood, wit en blauw van de Russische vlag. De hemel boven de hoofdstad staat twintig minuten lang in de fik. 'Dit voelt niet goed. Helemaal niet goed,' zegt Irina.

Als ik rond één uur 's nachts eindelijk thuis ben, plaats ik een tweet: *Poetins draaiboek lijkt nu compleet. Alle 'legale' stappen zijn genomen, de staatstelevisie spreekt constant over terrorisme en aanslagen in de Donbas én nu is er dat officiële verzoek van de leiders DNR & LNR aan Poetin om ze te helpen tegen 'Oekraïense agressie'. Dit is het perfecte voorwendsel voor Poetin om militair in te grijpen.*

Met de nachtploeg van de NOS spreek ik af dat ik tot een uur of vier Moskouse tijd alles in de gaten zal houden, en mijn collega Geert Groot Koerkamp zal het dan vanaf zes uur

's ochtends overnemen. Ik zal weer vanaf een uur of twaalf paraat staan om alles voor televisie te doen.

Ik denk achteraf dat we het toen al wisten. We voelden het in de lucht hangen. Ik ging met buikpijn slapen rond kwart over vier. Om 5.05 uur werd ik nog even wakker door een enorm gestommel in het appartement boven me. Ik keek op m'n telefoon: geen pushmeldingen, niets. Geen *breaking news*. Omdat ik echt nog wat uurtjes slaap wilde pakken, besloot ik één oordopje in te doen. Uitgeput viel ik in een rusteloze slaap. Dat bleek precies het moment dat Poetin zijn speech uitzond op televisie en de 'speciale militaire operatie' in Oekraïne aankondigde.